

ANDREJ
BITOV

Simetrijos mokytojas

ROMANAS AIDAS

E. T I R E D - B O F F I N

The Teacher of Symmetry

A N O V E L

1859–1937

Iš užsienio kalbos vertė
Andrej Bitov

LONDON, 1937

A N D R E J B I T O V

Simetrijos mokytojas

R O M A N A S A I D A S

Iš rusų kalbos vertė
Aušra Stanaitytė-Karsokienė

VILNIUS 2020

Versta iš
Андрей Битов
„Преподаватель симметрии. Роман-эхо“,
2008 Fortuna El, Москва.
All rights reserved by and controlled through
Suhrkamp Verlag Berlin.

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama
Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos
Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

Projektą finansuoja
Lietuvos kultūros taryba

LIETUVOS
KULTŪROS
TARYBA

Redaktorė Audronė Daugnorienė
Dailininkas Ernestas Vinickas

© Andrej Bitov, 2008
© Suhrkamp Verlag, Berlin 2012
© Vertimas į lietuvių kalbą, Aušra Stanaitytė-Karsokienė, 2020
© Viršelis, Richardo Daddo paveikslo
The Fairy Feller's Master-Stroke fragmentas
© Leidykla VAGA, 2020
ISBN 978-5-415-02604-3

Turinys

VERTĖJO PRATARMĖ _ 9

I

DANGUS VIRŠ TROJOS _ 15 *(Future in the Past*)*

Iš U. Vanoskio knygos „Musè laive“

O – SKAIČIUS AR RAIDĖ? _ 68 *(Freud’s Family Doctor*)*

SAKINIO PABAIGOJE _ 123 *(The Talking Ear*)*

II

UŽMARŠUS ŽODIS _ 160 *(A Couple of Coffins from a Cup of Coffee*)*

* Žvaigždutėmis pažymėti žodžiai ir frazės paaiškinti knygos pabaigoje.
Toliau skaitmenimis numeruotos išnašos puslapių apačioje – autoriaus.
(Vert. į lietuvių kalbą past.)

Iš Riso Vokonabio poezijos rinkinio „Eilės iš kavos puodelio“

PASKUTINIS LAIŠKŲ ATVEJIS – 214

(Pigeon Post)*

Iš U. Vanoskio knygos „Popierinis kardas“

POMIRTINIAI TRISTRAMO KLUBO UŽRAŠAI – 221

(The Inevitability of Unwritten)*

MŪŠIS PRIE ALFABETO – 250

(King of Britannica)*

III

SKUBUS IŠKVIETIMAS – 297

(Dooms Day)*

Post scriptum – 319

Lietuviško leidimo paaiškinimai – 323

Mes gyvename tokiomis laikais, kai rašomi
paradoksaliausi kūriniai, bet ne tokiomis,
kai jie turi pasisekimą.

Voltaire'as apie Laurence'ą Sterne'ą

– Man atrodo, sinjore, – tarė Rebeka, – kad jūs
tobulai ištyrinėjote žmogaus širdies sraigtelius
ir kad geometrija yra tikriausias kelias į laimę.

*Jan Potocki, „Rankraštis, rastas Saragosoje“**

Jam buvo maža Dievo – jis kaip įrodymą
pasitelkė matematiką.

Thornton Wilder, „Karaliaus Šventojo Liudviko tiltas“

VERTĖJO PRATARMĖ

Manyčiau, vis dėlto reikėtų iš anksto paaiškinti tolesniems pasakojimams būdingą šioki toki netikėtumo elementą. Seniai seniai, dar ikirašytojiškoje jaunystėje, „geologinėje“ mano praeityje, man į rankas pakliuvo nežinomo anglų autoriaus knygelė „The Teacher of Symmetry“. Įsimečiau ją prieš kelionę į ekspediciją turėdamas gražių savišvietos ketinimų, betgi dėl tingumo, darbo sunkumo ir ironiškų darbo pelių žvilgsnių visą vasarą taip ir neatsiverčiau. Ir štai ruduo – dargana, sraigtasparnio nėra, laukiam gerų orų... Viskas šimtąkart perskaiityta, visi žaidimai šimtąkart sužaisti... Nelaimei, kažkas prisiminė, kad matė mane turint užsieninę knygą, ir man, dorai nesuprantančiam nei kalbos, nei pasakojimo prasmės, teko ją atpasakoti nepaliaujamai merkiant lietuvi. Vargais negalais, neturėdamas žodyno, kai ką atspėdamas, kai ką prikurdamas, mokykliniuose sąsiuvinuose kasdien bendrais bruožais apmesdavau po vieną pasakojimą. Kaip Šecherezada... Galų gale atskrido sraigtasparnis, mano kankynė baigėsi ir aš su malonumu pamiršau ir kankynę, ir knygą toje šlapioje taigoje.

Po kokių dešimties metų man nutiko kai kas neregėta, pribloškianti, nes neįmanoma, ir nei patirtis, nei atmintis nieko

nepasufleravo – į pagalbą atėjo tik ūmai prisimintas apsakymas iš tos užmirštos knygelės. Jis su visomis smulkmenomis išplaukė taip ryškiai, lyg būčiau jį tik vakar skaitęs... Užtat dabar niekaip negaliu prisiminti to neregėto savo gyvenimo įvykio, dėl kurio ir prisiminiau tą apsakymą.

Antresolėse tarp slidžių ir irklų nuolaužų susiradau lengvabūdiško savo „vertimo“ rankraštį ir prisiminiau pasakojimus iš tos knygos, ir ji, šitaip „perskaityta“, užvaldė mano vaizduotę – ėmiau jos ieškoti. Tačiau niekaip neprisiminiau autoriaus pavardės! Joje buvo kažkas neangliška... lyg olandiška, lyg kažkas net japoniška... Ne, neprisimenu! Pradėjau klausinėti žinovų perpasakodamas jiems turinį, bet nesėkmingai. Niekas tokios knygos nebuvo skaitęs.¹ Štai jau praėjo šitiek metų nuo tada, kai netikėtai mintyse dar kartą „perskaičiau“ tą knygą, o ji man niekaip neišeina iš galvos. Ji taip ir neatsirado.

Norėdamas kaip nors jos atsikratyti (juk ne aš visa tai sugalvojau!), pamažu pradėjau ją „versti“ – ne taip, kaip verčiami tekstai, o kaip apverčiamas ir perkeliamas ant lapo lipduko paveikslėlis. Žinoma, neapsiėjau be spėlionių (silpnesnės vietos tebūnie mano). Šitaip „versdamas“ kai kuriuos apsakymus, visiškai pamiršau originalą (kaip anuomet pamiršau tą savo gyvenimo faktą...). Dabar jau beveik neliko atsekamų galų.

¹ 1987 metais Kongreso bibliotekos Vašingtone direktorius lordas Bilingtonas (spėju, grynai iš mandagumo) manęs paklausė, ties kokia knyga šiuo metu dirbu. Jis buvo aukštas, sausas, išnašus ir kažkuo priminė „Mokytojo“ pagrindinį herojų. Dėl to ir leptelėjau, kad kuriu vieno užmiršto anglų rašytojo kūrinio perdirbinį, tik bėda, kad niekaip nerandu originalo. „O, – atsakė lordas, – jeigu knyga bent kartą buvo išleista, būtinai turi būti mūsų bibliotekoje.“ Jis atrodė sumišęs, kai po kelių dienų mums susitikus viename priėmime patikino, kad tokios knygos nėra. Man buvo dar nesmagiau negu jam. (*Vert. past.*)

Užtat nuo dabar mane vargina jau ne prisiminimai apie dingusią knygą, o dėl jos kaltės atsiradę rankraščiai. Nusprendžiau surizikuoti ir jų atsikratyti, kad galutinai visa tai pamirščiau.

Jokių autoriaus biografijos faktų... Nebent rašantį knygos herojų (Urbiną Vanoskį) jis būtų apdovanojęs viena kita savo biografijos smulkmena... Savo laikų amžininkas. Įnoringas įvairios kilmės kraujo (lenkiško, itališko ir vos ne japoniško) mišinys. Vėlyvas įsiliejimas į būsimos savo literatūros kalbą¹, su juo susijusios kai kurios stilistikos įmantrybės. Pavyzdžiui, pasibaisėtiną anglų kalbos gramatinių laikų gausybę jis suvokė paraidžiui ir kiekvieną apsakymą parašė kiekvienu iš tų laikų ir jų pavadinimus pateikė lentelėje.

Turinį spėjau persipiešti:

	<i>Present*</i>	<i>Past</i>	<i>Future</i>	<i>Future in the Past</i>
<i>Indefinite</i>	<i>Freud's Family Doctor</i>	<i>The Talking Ear</i>	<i>King of Britannica</i>	<i>The Innevitability of the Unwritten</i>
<i>Continuous</i>	<i>Pigeon Post</i>	<i>Future in the Past</i>	<i>A Couple of Coffins from A Cup of Coffee</i>	<i>Dooms Day</i>
<i>Perfect</i>	<i>Bach's Spring</i>	<i>The History of Histories</i>	<i>The Calendar's Prohibition Centennial</i>	<i>No Idea</i>
<i>Same Author</i>	<i>My Father in Paradise</i>	<i>The Monkey Link</i>	<i>Nothing about Japan</i>	<i>Back from the Earth</i>

¹ Ar skaitė Tairdą-Bofiną jo amžininkas, būsimas „The Real Life of Sebastian Knight“* autorius? (*Vert. past.*)

Svarbiausias vertėjo gebėjimas – pakeisti kūrinių pavadinimus. Pirmiausia tai ir padariau:

	<i>Present</i>	<i>Past</i>	<i>Future</i>	<i>Future in the Past</i>
<i>Indefinite</i>	O – skaičius ar raidė?	Sakinio pabaigoje	Mūšis prie Alfabeto	Pomirtiniai Tristramo klubo užrašai
<i>Continuous</i>	Paskutinis laišku atvejis	Dangus virš Trojos	Užmaršus žodis	Skubus iškvietimas
<i>Perfect</i>	Mocarto ausis	Dvidešimtųjų amžių istorija	Kalendoriaus panaikinimo šimtmetis	Evangelija pagal morką

Kitos to paties autoriaus knygos:

<i>Perfect</i> <i>Continuous*</i>	Kažkas su meile	Sudegintas romanas	Autogeografija	Gyvi palaidoti
--------------------------------------	-----------------	--------------------	----------------	----------------

Čia šiaip, dėl įdomumo... Rusų gramatikos priemonėmis vis tiek neįmanoma perteikti tokios įvairovės – ji iš esmės neišverčiama.

Dabar liko tik visa tai išversti į rusų kalbą... Nuogaustaudamas siūlau šiuos bandymus išmanančiam skaitytojui, remdamasis savo mėgstamo autoriaus citata: „Kad ir kaip būtų, laukdamas pasirodant savo garsiojo *in quarto*, ketinu jums iš savo sąsiuvinio išrašyti keletą ištraukų. Iš anksto perspėju, kad tai baisiausia vagystė: kartais vienam mano puslapiui tenka dešimt puslapių gryno vertimo, o paskui lygiai tiek pat puslapių išrašų. Marginti puslapius savo pagrobtų minčių šaltinių nuorodomis būtų beprasmiška: kai kurių knygų jūs nerosite,

kitų nesiimsite skaityti; tai septynios knygos – protingos ir beprotiškos, medicininės, matematinės, filosofinės ir nepriklausančios jokiai kategorijai. Iš anksto lenkiuosi prieš visas savo vagystės aukas; mūsų laikais nedaug kas sugeba būti toks atviras...“ (V. F. Odojevskis. Laiškai grafienei J. P. R...i apie vaiduoklius, prietaringas baimes, apgaulingus jausmus, magiją, kabalistiką, alchemiją ir kitus paslaptinius ženklus.)*

Kiekvieną „Mokytojo“ skyrių galima skaityti kaip atskirą kūrinį, skaitytojo valia teikti pirmenybę vienam ar kitam skyriui kaip savarankiškam pasakojimui, bet jeigu jis įveiks viską iš eilės ir išgirs *aidą*, sklindantį iš vieno skyriaus į tolesnį ir iš kiekvieno į kiekvieną, aptiks ir aido šaltinį, tai yra perskaitys ir patį *romaną*, o ne istorijų rinkinį.

1971, *Rybačio gv. (buv. Rossitten)**

P. S. – 2008. ...Buvo praėjusio amžiaus 8-ojo dešimtmečio pradžia. Rusijoje niekas nieko negirdėjo, nematė ir niekur nekeleliavo. Aš irgi. Todėl darbo pelės išklause žodinį mano atpasakojimą: tik pamanyk – būna ir taip! Ir šių dienų skaitytojo prašau gerbti vertėjo darbą, kaip ir šis gerbia skaitytojo darbą: *nuo pirmo iki paskutinio žodžio*.

Vertimo autorius reiškia padėką vietoms, kur visa tai buvo *verčiama*:

SSRS MA biologijos stotis, Rybačio gyvenvietė

(buv. Rossitten), Kaliningrado sr., 1969–1977;

Peredelkino kūrybos namai, 1976–1977;

Goluzino kaimas, Antropovo r., Kostromos sr.,

1978–1985;

Petropavlovsko g. ir Dostojevskio g. Leningrade, 1986;
Niujorkas ir Prinstonas, JAV, 1995–1997;
Gotlando sala, Švedija, 2007;
„Alpengut“ viešbutis, Bavarija, 2008;
taip pat padėka fondui „Zuger Kultur Stiftung,
Landis & Gyr“, Cugo m., Šveicarija, suteikusiam
materialines galimybes užbaigti šį vertimą.

Andrejus Bitovas

I

DANGUS VIRŠ TROJOS *(Future in the Past)*

Kaip žaibo plyksnis,
Kaip nykstantis rasos lašas,
Kaip vaidulas –
Mintis apie save.

Princas Ikiu

Aš vienintelis žmogus pasaulyje, kuris galėtų įlieti kiek šviesos dėl paslaptingos Urbino Vanoskio mirties. Bet, deja, tai ne mano jėgoms. Legenda tam ir yra legenda, kad būtų neišklabinama. Jis taip ir mirė, o tiksliau, prisikėlė skaitytojų ir kritikų sąmonėje visiškoje nežinomybės, nenutuokdamas apie savo šlovę, vargšas kaip bažnyčios pelė (nebūčiau ėmėsis šio palyginimo, jeigu jis nebūtų tikęs tiesiogine prasme: pasak legendos, paskutiniaisiais gyvenimo metais Urbinas Vanoskis buvo bažnyčios sargas ir pardavinėjo žvakes). Jo kapavietė pražuvusi, ir tai gražu: prie gyvos galvos niekam

nežinomo autoriaus vardas yra pavėluotos šlovės spindulių šaltinis, o jų karštis svilina nesamą antkapį. Didžiausia gyviesiems teikiama literatūros premija visiems laikams jam liko pomirtinė, ir jos pagrindu buvo įsteigtas vardinis Vanoskio fondas, kurio lėšomis mes, jo tyrinėtojai, kasmet susirenkame kur nors prie Adrijos jūros, o paskui išleidžiame savo debatų tomą, kurį patys ir skaitome, nieko nepalikdami bažnyčių sargų – potencialių genijų labui.

Vanoskio, nežinomo ketvirtojo–penktojo dešimtmečių autoriaus, bumus, prasidėjęs baigiantis septintajam dešimtmečiui, yra grynai nepakeičiamojo Fondo pirmininko V. Van Boko nuopelnas, ir aš būsiu kolegų gėdingai išvytas iš vieningų mūsų gretų, jeigu pamėginsiu kėsintis į jo įdiegtą mitą. Manimi niekas nepatikės, mane įtikinamai nuginčys, apkaltins klastojimu... Ir kur tada kasmet aš leisiu vasaros atostogas?

Beje, Urbinas Vanoskis nebuvo bažnyčios sargas – jis buvo liftininkas. Ir mirė (o gal dar ir nemirė...) žinodamas apie ūmai užgriuvusią šlovę – ir apie savo Didįjį prizą. Nes tai aš susiradau jį prieš mirtį (o gal ir ne prieš...), aš jį mačiau paskutinis ir pranešiau visas tas džiugias žinias. Ir ne kam kitam, o man jis davė paskutinį interviu. Tai buvo net ne interviu, o išpažintis. Nežinau, kodėl jis tam pasirinko būtent mane – rasi dėl to, kad nuo pat pirmo žvilgsnio jam nepatikau. Turbūt ne viskuo toje išpažintyje verta tikėti – turiu pagrindo spėti, kad jo mąstymas jau buvo ne visai sveikas. Tarkim, į klausimą, kaip pats žiūri į tokį didelį apdovanojimą, atsakė, kad tikėjosi didesnio. „Ir kokio gi?“ – negalėjau nepaklausti. „Mirties“, – ramiai atsakė jis. Bet jį ypač įsiutino įprastas klausimas, ties koku sumanymu šiuo metu darbuojasi. „Ačiū Dievui, – užsi-

plieskė jis, – niekada nepriklausiau darbo liaudžiai!“ Aš kaip išmanydamas pasitaisiau: ką jis šiuo metu rašo? „Rašo vaizdaraišiai – tapytojai! Tad jeigu ir rašau, tai peizažus. Betgi kam jūs klausinėjate, jeigu neperskaitėte nė to, kas jau parašyta!“ Aš tuos žodžius supratau taip, kad jis turi nespausdintų kūrinijų. „Vargiai, – atrėžė jis. – Beje, po kiekvieno padoraus rašytojo mirties turi likti kas nors verta išspausdinti.“ Aš būčiau ne aš, jei nebūčiau už to užkibęs. „Na, turiu, turiu... – nenoromis nusileido jis. – Yra vienas nebaigtas romanas „Gyvenimas be mūsų“... ar „Gyvi palaidoti“?... net pavadinimo nepamenu!.. tik kažin ar jį užbaigsiu... gyvenimas užbaigs.“

– Apie anapustinį gyvenimą?... – mėginau perprasti.

– Apie *anavapusinį!* – širdo jis. – Iš kur žinote, kuri pusė ta, o kuri kita?! – Turbūt atrodžiau išmuštas iš vėžių – jis žvilgtelėjo į mane kaip į vaiką, ir jo akys pasidarė žavingos. – Turiu vieną romaną, galbūt beveik užbaigtą... bet niekaip jo nerandu. Beje, nėra ko stebėtis, jis taip ir vadinasi – „Dingę daiktai“. Ten... Ne, nepasakosiu! Tai „blogas movetonas“.

Jums niekada nepasitaikė visiškai užmiršti kokio nors žodžio? Kuo geriausiai jį žinote, bet negalite atkurti?... Sakote, visiems taip būna? Bet paskui vis tiek jį prisimenate. O jei užmirštumėte su visam, visam gyvenimui? Kartą mano gyvenime buvo toks žodis – *raktinis*; aš tik kartą per visą gyvenimą jį ir prisiminiau, bet kaipmat pakliuvau į audrą ir jau su visam pamiršau. Iki šios dienos... Juk tai kažką reiškia, kad būtent jį ir būtent aš! O jūs pastebėjote, kaip saulė įsimena saulėgražos, kad jos nepamirštų iki ryto?... – Senio akys šelmiškai žybtelėjo. – Rodos, norėjote, kad parašyčiau jums peizažą?... Gerai. Tai bus peizažas, kurio niekas nematė, išskyrus senovės graikus...

– Manau, tokie patys saulėgražų laukai galėjo driektis ir senovės Graikijoje. Mes juos matėme kartu su Dike Italijoje – ne, jau ne senovės Italijoje. – Kad būtų įtikinamiau, jis pasičiupinėjo blauzdą rodydamas, kurioje vietoje. – Umbrijoje... Ten buvo milžiniškas saulėgražų laukas, pro kurį mes kildavome į kalnus pasitikti ir palydėti saulės. Visi žino, kad saulėgražos nuolat būna atsigręžusios į saulę. Gaudu kiekvieną spindulėlį. Net ant snukučio ją yra persipiešusios kaip vaikai. Mes ėjom ir joms šypsojomės, o jos šypsojosi mums. Saulei leidžiantis, atrodė labiau susikaupusios ir susirūpinusios, kaip komandos laukianti kareivių rikiuotė. Rodos, turėjo sugauti paskutinį spindulį, tik staiga... visas jų pulkas nusigręžia nuo saulės ir parodo mums lygius skustus pakaušius! Neįtikėtina. Juk jos neišsižeidžia dėl saulės dingimo?

Aš tik šitaip sugebėjau sau paaiškinti: jos pasiruošia sutikti pirmąjį spindulį, o ne palydėti paskutinį! Besileidžiančios saulės energiją jos panaudos atsigręžti į tekančią saulę! Gali būti, kad tekančios saulės šviesa joms naudingesnė. Dikė mano teorijos nepriėmė, nors, kitaip negu aš, ši tą nusimanė apie biologiją. Tačiau gyvūnai ją domino labiau, o aš augalams pirmenybę teikiau. Aš jai – apie saulėgražas, o ji man – apie ožkas. Girdi, kodėl jos skardžiu visada eina į tą pačią pusę? Juk taip nepatogu – visada į tą pačią? Niekada negrįžta... Aš jai sakau, kad tai tokia ypatinga rūšis – kalnų ožkos: dešniosios kojos ilgesnės už kairiąsias. O kaip atgal? – nerimavo dėl jų Dikė. Juk jos nudardės! Štai ir tenka visą gyvenimą eiti ratu – radau parankų aiškinimą. Ir ji tikėjo. Buvo labai naivi.

Senio veidas staiga tapo rūstus ir jis tęsė jau kitaip:

– Suprantate, gyvenimas yra tekstas. Gyvenančiojo iki galo neperskaitytas. Bet ir tekstas yra gyvenimas! Kiekvienoje eilutėje turi slypėti tolesnės eilutės slėpinys. Kaip ir gyvenime – kitos akimirkos neapreikštumas. Mes – ne saulėgražos. Mes – ožkos. Amerikoje ji stebėjosi, iš kur amerikiečiai per Padėkos dieną gauna šitiek kalakutų kulšių. Aš ją nesunkiai įtikinau, kad amerikiečiai šiuo tikslu išvedė ypatingą keturkojų kalakutų veislę – suprantate?.. – Senis triukšmingai nusišnypstė ir nosine nusausino ašarojančias akis.

Turiu pagrindo spėti, kad jis tada ne visai sveikai mąstė. Ar galėjau tada spausdinti visus tuos kliedesius? Galėjau, tai vis tiek būtų tapę sensacija. Buvau jaunas, svajoju apie šlovę. Gerai, kad mane atkalbėjo vienas protingas valdininkas: girdi, prarasiu darbą. Ir iš tikro, kas aš toks buvau? Mano sensacija neišvengiamai būtų sudužusi į aukštai iškilusią su užmoju kurto mito uolą. Kartais man atrodo, kad į ją atsidaužė ir pats vargšas liftininkas. Tarsi nutrūkus jo lifto lynui. Jį laisvai galėjo ir pasmaugti...

Gal vis dėlto geriau – šventovėje, prekiaujant žvakėmis, apie nieką nemąstant?.. Lengva, šviesi mirtis...

– Tad čia nėra nieko neįprasto, jeigu Gardenparke prie jūsų prisėda nepažįstamas žmogus – storas, plikas, suprakaitavęs, tiesą sakant, ne prisėda, o plumpteli, tartum – uf! pagaliau suspėjau! – nurimsta, džiovinasi balandžio saulutėje ir atsiūkštęs sako: „Na ką gi, Urbina, daug ko negaliu, bet jūsų nuotrauką galiu parodyti...“ Tačiau jeigu jums atsitiks tai, kas atsitiko man, nesistebėkite ir nesvarstykite, o iškart siųskite tą poną kuo toliau. Beje, pasiųsti kuo toliau – visada geriau-

sia filosofija, savigarbos išmintis... Tik supratau šią tiesą kur kas vėliau. Tik ir supratęs iki šiol neįgijau šios šaunios savybės...

Pratisai atsiduso senasis Urbinas Vanoskis pakėlęs į mane žaviąsias savo akis – daugiau niekieno žvilgsnyje nesutikau į nedalomą visumą susiliejusio tokio tiesumo ir romumo. Beje, savo žavųjį žvilgsnį jis sumišęs kaipmat nukreipė į šalį: kad tik nepamanyčiau, jog ši filosofija susijusi ir su manimi, nors kaip tik su manimi ji ir buvo susijusi... Kaip „Thursday Evening“ ir „Yesterday News“* korespondentas ėmiau iš jo interviu. Mes sėdėjome mažulyčiame jo kambaryuke, bet tokiaime švariame ir tuščiaime, kad jis atrodė net per daug erdvus. Vienintelis baldas buvo skylėta fanerinė spinta.

Tai būtų buvusi tikra kalėjimo kamera, jei ne kažkoks apystatos nuolankumas: kambarys buvo jo žvilgsnio belaisvis, o ne Vanoskis – kambario. Kambarys įrėmino šeimininko veidą, o veidas įrėmino akis. Jo urvelis buvo tiesiai po stogu ir pro šleivą langelį jau nesimatė nei kiemo, nei stogo, tik sklypelis dangaus su tarp rėmų įplaukusi debesėliu. Sėdėjau ant vienintelės Vienos stiliaus kėdės, labai netvirtai; Vanoskis – ant siauro atvažiamo gulto. Labai skustas pailgas jo veidas buvo toks pat švarus kaip kambarys ir net jaunatviškai lygus – kažkodėl tai pabrėžė jo senatvę, teikė jai gilumo. Ak, kaip tuščia, kaip švaru, kaip pasiruošta kiekvieną akimirką palikti išorinį pasaulį suvedus visas sąskaitas! Nieko nebuvo tame kambaryje, tik aš su savo storumu ir nepadoriai gera sveikata bei noru būti – jaučiau galbūt virtuvinį savo kūno karštį, o galbūt rūsią vėšą: arba aš čia pakliuvau iš kitos erdvės, arba erdvė buvo kita...

Mano sąmonėje kažkas pasislinko: be perstojo painiojau išorinius ir vidinius reiškinių ir daiktų paviršius, – pojūtis ne iš maloniųjų, – jau su pasidarygėjimu žvilgčiojau į tą maniaką, vis dėlto parašiusį „Paskutinį laišką atvejį“ – tokią nepaprastą knygą, kad nebent tik aš būčiau galėjęs ją parašyti, jei būčiau galėjęs... Su tokiu džiaugsmu nusitvėriau tos beviltiškos užduoties – ieškoti paslaptingojo Vanoskio kapo. Ir še kad nori, radau! Ne kapą, o jį patį – gyvą! Bet ar gyvą? Radau, kad mane atvėsintų šio minusinio žmogaus buvimas šalia, kad savo ironija mane nustebintų apvaizda, siunčianti gebėjimą – net ne gebėjimą, o galimybę – net ne galimybę, o atsitiktinę progą sukurti tokią knygą... Tokia jėga – mirusiose negyvenusio žmogaus strėnose... su degančiu, pulsuojančiu pavydu aptikti bet kokio pavydo bergždumą ir dar patirti kankinantį nesmagumą dėl to, kad ūži galvą sąžiningai nuo gyvenimo atitolusiam žmogui, tartum tavo vaidmuo būtų suteikti jam paskutinį, vis dėlto gyvą skausmą. Bet koks mano judesys plėšė nušiurusį peleninį jo kokoną, panašų į iš vaikystės prisimenamą ištuštėjusį vapsvų lizdą! Dabar man atrodė, kad iš pirmo žvilgsnio, vos įžengiau pas jį į liftą, senis pripažino mane kaip savo budelį – šitiek liūdesio išreiškė pirmas jo žvilgsnis – išreiškė tiek, kiek leido išsiauklėjimo ir padarumo ribos, bet kupinai užpildydamas aikštelę tarp šių ribų. Negalėjo jis štai šitai žiūrėti į kiekvieną keleivį – vadinasi, jau laukė... Tačiau tuo pat metu – man tai buvo tiksliai žinoma – manęs tai jis negalėjo laukti, bent jau dėl to, kad nieko nebelaukė iš savo knygų, jokio poveikio, vadinasi, laukė kažko. Tas kažkas galėjau pasirodyti besąs aš, o nepasirodžiau – supratau iš to, kaip greitai jį paliko baimė, kai paaiškinau savo užduotį. Vis dėlto baimei pasi-

traukus, kaip man pasirodė, jis patyrė ne tik palengvėjimą, bet tą pačią sekundę – ir nusivylimą. Jam pasidarė nuobodu, bergždžia ir apmaudu iki to paskutinio laipsnio, kurį galėju tik numanyti, bet neturėjau jokio supratimo; nežinojau apie tą nebuvimo bedugnę, į kurią nubloškiamas autorius, atkuriantis mums artimus ir suprantamus dalykus...

Vanoskis pasakė, kad iki budėjimo pabaigos negali man skirti dėmesio, ir aš kaipmat apsiėmiau sutvarkyti šį reikalą. Jis bandė mane stabdyti – baikščiai, nedrąsiai, o aš pareiškiau, kad man nebus visiškai jokio vargo. Su jauno mulkio saviklio va tariausi, kad skurde ir užmarštyje prapuolusiam genialiam seniui bus malonus tas paslaugumo ir meilikavimo protrūkis, kuris tučtuojau ištiks jo šeimnininkus vos man pateikus įtakingųjų „Yesterday News“ įgaliojimus. Iš tikrųjų, kaip spėjau, taip ir buvo: šeimnininkas subruzdavo – žinoma, žinoma! – ir išleido senį visai dienai, nesunkiai jį kažkuo pakeitęs. Bet tos pamėlusios kančios, kuri atsispindėjo senojo Vanoskio veide nuo viso to subruzdimo, nuo pataikūniškai smalsaus šeimnininko žvilgčiojimo, nuo kanibališko laižymosi prieš nemokamą stebuklą, – tokio maudulio žvilgsnyje aš nebuvau numatęs: taip žiūrima iš narvo į zoologijos sodo lankytojus. Aš sugrioviau visą senio energijos pusiausvyrą: tai jau buvo įvykę ir jis tai suprato.

Scenarijus, į kurį jis įtaikė, buvo iš anksto nulemtas: naujos žvaigždės sensacija – iš skurdžios nebūties į didžius menininkus – temdė ir menininką, ir skurdą, sensacija ir buvo turinys. Taigi vargšas senis jokių atžvilgiu nebūtų galėjęs tapti pats savimi, o būti tik tuo Vanoskiu, kurio legenda buvo gimusi be jo, – ji ir turi būti išplėtotą, kol jai dar yra laiko, pagal gana pa-

prastus ir iš anksto apibrėžtus siužeto dėsnius. Šedevras, sukurtas skurde, leido numanyti skurdą, sukūrusį šedevrą, – tai buvo pozityvumo triumfas. Paklausiau, kaip įstengė parašyti šitokį kūrinį, o jis atsakė: „Nežinau.“ Paklausiau, ką darys su dvidešimt tūkstančių dolerių, jis atsakė: „Neatsimenu.“

Tiesą sakant, galėjau ir išeiti, nes iš senio man jau nebuvo jokios naudos. Jam nieko nereikėjo, vadinas, iš noro kartu pasipelnyti jis negalėjo lieti vandens ant mano malūno, o laikraščio niekas daugiau nedomino. Tiesa galėjo intriguoti tik mane asmeniškai, bet iki jos buvo toli ir nebuvo laiko. Ir žvilgsniui nebuvo kur sustoti tame nulaižytame karste: kambaryje buvo tik viena puošmena, beje, atidžiau įsižiūrėjus, gana keista – įstiklinta gana didelio formato nuotrauka su plonyčiais metaliniais rėmeliais. Tačiau nuotraukoje, tiesą sakant, nieko nebuvo: ji iš esmės buvo tuščia, tik viename kampe matėsi lyg ir debesėlis. Įsitaisiusi priešais langelį, virš lovos, seniui virš galvos, ji buvo lyg ir dekoracija – antrasis langelis, į kurį aš žiūrėjau, o priešais sėdintis senis, vadinas, žiūrėjo į tikrąjį langą. Toji nuotrauka dar būtų galėjusi man praversti kaip genijaus keistenybė: pasikabinti virš lovos vaizdą pro nuosavą langelį, pro kurį savo ruožtu nieko nesimato, tik dangaus sklypelis! Po nuotrauka buvo varinė lentelė su raitytomis raidėmis išgraviruotu užrašu kaip durų lentelėse, – su pašaipa dar pamaniau sau: negi ir šitas apgailėtinas fotomeno kūrinys turi garbėtrošką autorių? Antrasis objektas, kuris manęs paties tikrai jau nebūtų sudominęs, jei ne senio elgesys su juo, buvo kažin koks mygtukas, primenantis skambutį, taip pat esantis virš lovos, tik kiek žemiau „paveikslė“. Tas skambutis buvo įmūrytas į sieną, taigi tik mygtukas iš jos

ir styrojo – apvalainas, glotnus, baltas, kaip mygtukas gana platus, sulig vidutinio dydžio saga. Matyt, šis įrenginys buvo įtaisytas neseniai, nes aplink jį džiūvo, bet dar nebuvo išdžiūvusi cemento dėmė. Štai į tą skambutį retkarčiais sakytum išgąstingai šnairavo senis, bet čia pat stengėsi nuslėpti išgąstį nuo manęs, negrabiai stengdamasis pavaizduoti, kad žvilgsnį metė atsitiktinai. Mygtuką aš sau lengvai paaiškinau – kad jis įtaisytas iškviesti senį prie lifto, o jo šnairavimą taip pat išsi-aiškinau kaip nelaimingojo užguitumą ir priklausomybę.

– Šeimininkas jūsų šiandien jau nebetrikdys, – pasakiau jam kiek išgalėdamas švelniau, kad bent jau dėl to mygtuko jis netrūkčiotų – jau ir taip buvau netekęs vilties ištraukti iš jo ką nors pravartaus.

– Dėkoju jums, šitą supratau, – atsakė senis. Vis dėlto į jo veidą įstatytas žvilgsnis buvo pribloškiantis! Ir pagalvoju: kaip tačiau suvokimą lemia socialiniai veiksniai! juk kol ieškojau, puikiai žinojau, ko ieškau... o radęs pamiršau... Tame urvelyje priskyriau jam gebėjimą mąstyti iki ribos, atmatuotos pagal žemiausią socialinį laiptelį. Viešpatie! jeigu jis parašė šitokį kūrinį, tai kaip jis visa tai matė ir mane matė... visą tą laiką. Čia man pasidarė taip nesmagu dėl savo maloningo užtarėjo tono, kad sutrikęs pašokau nuo kėdės, o norėdamas kaip nors pateisinti šio judesio ūmumą apsimečiau, kad atsi-stojau perskaityti fotografo parašo po paveikslėliu. Ir tai, ką perskaičiau, buvo ištis keistenybė: „DANGUS VIRŠ TROJOS“.

– Buvote Trojoje? – paikai paklausiau.

– Kaip galėjau ten būti? – Senis nežymiai vyptelėjo. – Manęs tada nebuvo.

– Žinoma, turėjau omenyje... – sumurmėjau vėl atsibėdęs į savo paikystę. – Kalbu apie tą vietą, kurią, skaičiau, neseniai atkasė, kur buvo Troja... šiuolaikinę Troją turėjau omeny...

– Ne, tai būtent *tos* Trojos dangus, *tas* dangus, – monotoniškai ištare senis.

Nugara perbėgo šaltukas. Kaip jaunas žmogus, baiminausi susitikimų su beprotybe. Ką jau ten kalbėti! aš nė vieno numirėlio nebuvau matęs per savo gyvenimą, jei nekalbėsime apie nelaimingų atsitikimų aukas – o tai dar nėra numirėliai, ne tavo numirėliai. Taip pat bepročių... tik humoristinius šešėlius gatvės minioje. Bet silpnaprotystė – tai ne beprotybė. Čia aš išsigandau Vanoskio ir įsistebeilijau į jo spintą.

Jo „Paskutiniame laišku atvejuje“ yra vieta... ak, kokia vieta! Negaliu paaiškinti, kodėl būtent ji mane kaskart taip veiktavo, o jau buvau ją perskaitęs daugybę kartų, nugrojęs kaip plokštelę su mėgstama melodija, taigi... Ten herojus laukia laiško, o laiškas neateina, ir štai jis, jau visiškai ištąsytas baimės ir aistros, žingsniuoja dyka jūros pakrante; staiga – ant kopos stovi kiaura fanerinė spinta, greičiausiai bangų išmesta į krantą, herojus susierzinęs ir mašinaliai atveria dureles – o ten laiškas. Jis tūžmingai išskrodžia voką, įsisiurbia akimis, o laiške štai kas: „Brangusis Urbinai!..“ – o toliau niekaip neįmanoma perskaityti; sakytum ir žodžiai, ir raidės, ir jos rašysena, ir jis vienu atsikvėpimu perskaito, bet – vėl nieko neperskaito, ir skaito vis iš naujo – ir negali perskaityti. Tuoj pat lekia namo, sėdasi ir su umaru pliekia atsakymą. O toliau – Viešpatie! kaip viskas ten aprašyta!.. – tumulais ritasi žodžiai, rūksta rašalas, eina aistringai jo brėžiamas tekstas, bet kiekvienos eilutės gale jis dingsta, tas tekstas, aistra pa-

kimba, prapuola be pakriūtės už puslapio paraščių, o vietoj ką tik ištartos frazės popieriuje pasirodo visiškai ne tai, kažkas apie tetą Klarą ir jos papūgą... Ir iš bejėgiškumo verkia vargšas Urbinas, ašaromis nuplaudamas tetą Klarą, o kai nusiraminęs pakelia savo perregimą, perkošiamą galvą, atgauna jėgas ir atotykį, ir jau rašo laišką ramiai, lakiai, dalykiškai, o iš tikrųjų paprasčiausiai linijytes brauko – vaikiška jūra... Čia pas jį ateina kaimynas ir jie pradeda aptarinėti vieną seną reikaliuką, labai sumaniai dėl jo susitaria ir važiuoja į Taunuso miestą. Ir viskas ten taip parašyta, – aš kaskart bausdavausi nutverti tą pasažą ir nenutverdavau, – jog knygoje ta vieta nebepasirodė, kad ir kiek varčiau...

Štai ir dabar man pasidingojo, kad stoviu ties jo beprotybės riba, ir beprotybė taip lengvai, nepagaunamai, nenutrūksta, taip svaigiai įsisuka – piltuvas, į kurį kaip susigerdama į smėlį suteka sąmonė, – kad net nepastebi, kaip išneri į vidinę reiškinų paviršių, nuslydęs iš proto varančia matematine kreivuma, ir žvilgteli išorėn iš ten, iš kur nebegrįžtama...

– Taip taip, suprantu, *tas* dangus, – tariau sakytum žvilgsniu traukdamasis atbulas.

Senis nusišaipė:

– Turiu visiškai realų pagrindą tikėti, kad taip ir yra. Jūs jaunas... Be to, argi ne tas pats dangus gaubia aną ir šitą Troją, ir mus, ir po mūsų... Štai jeigu jūs bent metaforiškai...

– Tai tiesa! – džiaugsmingai sulinkсėjau nuramintas Varnosio grįžimo į mūsų leidžiamą loginę seką.

– Štai kas įdomu – kodėl abstrakcija, įvaizdis, metafora savo nusitolinimu jums atrodo kaip prisiartinimas prie tiesos, o mus supanti tikrovė regisi beprasmiška, užteršta kažkuo

nereikalinga, tarsi nepakankamai apibendrinta, ne visai abstrakti ir dėl to netikra... Galiu jus tik perspėti, ir, kaip matau, bergždžiai... Vargu ar jums pravers asmeninė mano patirtis – patirtis apskritai niekam netinka... Betgi kažin ar jums teks tokios atviros formos likimas... Kad ir kaip būtų, štai jums mano patarimas: niekada nepriimkite jokių viliojančių pasiūlymų, jūs naivus ir nesavanaudis žmogus, – (išgirdęs pirmąjį pažyminį krūptelėjau ir pasipūčiau išsižeisti, į antrąjį pritariau linktelėjau atsileidęs), – dėl to viską, kas siūloma, visada priimsite kaip dovaną arba kaip avantiūrą, arba kaip likimą, įsikibsite į pasiūlymą kaip nepatikimas žmogus, kuriam netenka... Atmeskite bet kokį pasiūlymą – tai visada velnias. Dėl to tai tikrosios Trojos dangus...

Čia jis ir ištarė tą frazę apie storulį plikį Gardenparke, ir aš jau ne pirmą kartą jo nesupratau. Čia jis ir pasakė, kad pasiūlyti kuo toliau – geriausia filosofija, atitinkamai žvilgtelėjęs su mauduliu, kad štai ir vėl – nepasiuntė...

– Jums iš manęs kažko reikia, nes iš tikrųjų aš jums visiškai nereikalingas, o primygtinai būtina kažkas, ką įtariate esant mano vietoje. Visi dabar – tikrovės prievartautojai, pažangos praktikantai... Todėl manykite, kad manęs kaip ir nėra. Tačiau kadangi jums kažko iš manęs (nors ir ne manęs) reikia – o aš aplink save atmečiau gyvenimą būtent dėl to, kad visada laikiau savo pareigą į jį atsakyti, – taigi ir dabar laikau savo pareigą atsakyti, nes jūs – gyvenimas, jeigu jau atėjote pas mane... Bet kadangi jums aš nerūpiu, o rūpi tik tai, ko, kaip galima spėti, jums reikia, tai aš turiu teisę atsakyti jums tuo, kam laikau save gabiū. Ir tas svoriu prilygstantis visiškas neatitikimas ir yra klausimo ir atsakymo esmė... Apie tą paveiksliuką jums

papasakosiu, turiu dingstį nūdien jį priartinti, – (jis vėl mėgino dėtis, kad nesusnairavo į mygtuką), – tai yra pats šiandien be perstojo apie jį galvoju, dėl to ir papasakosiu apie jį daugiau ar mažiau lengvai. Reikia jums to ar ne – jūsų reikalas. Atėjote pas mane pats ir pats su savimi, dėl to nieko stebėtino, kad priešais jus būtent aš, niekaip su jumis nesusijęs...

– Vadinasi, tai buvo velnias? – paklausiau įširdęs dėl jo pamokymų.

– Kodėl gi būtinai su ragais?.. – susiraukė Vanoskis. – Ir jo akys buvo žydros žydros – visai ne angliukai. Ir plikė – tarsi specialiai, norint pabrėžti, kad ragų nėra... Storas. Storas nekelia įtarimų – tai liaudiškas jausmas. O, tik vėliau įvertinau visą jo geraširdiškumo mastą! Buvo visai neįsitempęs. Visai manęs neapgaudinėjo – gundymas ir neturi nieko bendra su apgaule: mes susigundome visiškai savarankiškai. Ko gero, jis iš tikro prisėdo šiaip sau – paprasčiausiai atsipūsti, labai jau buvo karšta.

Anglai, kaip žinoma, labai plepūs. Rasi dėl to mes ir paskleidėme mitą apie savo nekalbumą ir santūrumą – stengdamiesi nuslėpti šią ydą. Šiaip ar taip, neiškenčiau nesudrausminęs įkyraus nepažįstamojo: girdi, neturiu garbės *etc.*

Jis iš tikrųjų visas kažkaip buvo ne vietoje: ir mano atžvilgiu, ir apskritai, net išoriškai taip atrodė – ne vietoje. Buvau jaunas kaip jūs; mane valdė stiprūs savos esybės vaizdiniai: kuo neapibrėžtesni, tuo stipresni. Ypač kai nė penso kišenėje. Apie meilę, šlovę... Tą akimirką buvau nuskriejęs gana toli. Juo nemaloniau sugauti save galvojant... Tą akimirką kažin kokia neapibrėžtai žavinga būtybė, kažkodėl su indišku sariu, dangiško žydrumo jūros pakrantėje spaudė prie krūtinės

mano rožę... Ir sudrausminau jį su lediniu grynakraujo brito orumu.

– Tai yra kaip suprasti – jūs ne Urbinas?.. – įsižeidęs tarė storulis.

Tik dabar suvokiau, koks nesusipratimas ką tik mano su šitokiu orumu ištarta frazė – o būtent, kad joks aš ne Urbinas. O jis jau atvėrė beformį, apdriskusį portfeliuką ir įkišo į jį savo mėsingą vagies leteną. Tad man staiga pasidingojo, kad jis pats iš savęs vagia, iš nuosavo portfelio.

– Gal ir čia ne jūs? – nežiūrėdamas kaip iš lysvės išrovė vieną nuotrauką ir pergalingai pakišo man po nosimi.

Bet ten tikrai buvau ne aš! Tai yra ten galėjo būti kas tik nori. Pusė veido buvo uždengta kažin kokio aparato, iš dalies primenančio fotografavimo priemonę, iš dalies kažin kokį fantastinį ginklą su lyg ir šautuvo vamzdžiu, – šiaip ar taip, tipas iš fotografijos tartum į kažką taikėsi ir pusveidis, nors ir neuždengtas aparato, buvo prisimerkęs ir persikreipęs. Ir apsiirgęs tas tipas buvo tarsi nemūsiškai, keistuoliškai. Ir, džiūgaudamas dėl ką tik pasiektos pergalės prieš savo sumišimą, pasakiau, kad tai jokių būdu ne aš.

– Ne jūs? – nusistebėjo storulis, galiausiai žvilgtelėjęs į nuotrauką. – Ak, aš senas kvailys! – jo graužatis buvo nedirbtinė. – Atleiskit man dėl... – Jis net persikreipė iš apmaudo ir sakytum pabandė ta nuotrauka pats sau sušerti per veidą.

– Baikit tą neprideramą klounadą! – šaltai tariau aš.

– Net neįsivaizduojate, kaip neatleistinai prašoviau ir kaip man už tai klius! – sielėjosi jis. – Kaip gyvas to nepatyrčiau! Iš tikro jūs dėl to ne... Tai vieno būsimo jūsų pažįstamo nuotrauka... Bet yra ir jūsiškė... Garbės... Prisiekiu...

*„Suprantate, gyvenimas yra tekstas.
Gyvenančiojo iki galo neperskaitytas.
Bet ir tekstas yra gyvenimas! Kiekvienoje eilutėje
turi slypėti tolesnės eilutės slėpinys.
Kaip ir gyvenime – kitos akimirkos neapreikštumas.“*

Vieno postmodernistinės rusų literatūros pradininkų Andrejaus Bitovo (1937–2018) paskutinis romanas „Simetrijos mokytojas“ – tai keturiasdešimt metų rašyta šarada: autorius prisistato kaip nežinomo XX a. pradžios anglų rašytojo E. Tiredo-Boffino romano „The Teacher of Symmetry“ vertėjas. Fikcinio romano „originalo“ pagrindinis veikėjas – genialus, bet taip pat, kaip ir A. Bitovo išgalvotas autorius, užmirštas rašytojas. Kūrinyje, autoriaus-„vertėjo“ pavadintame romanu aidu, žaismingu ir kartu daugybės prasmių prisodrintu stiliumi apmąstomas pats rašymo procesas, mėginama iš šalies, „užsieniečio“ akimis, per išgalvotų ir tikrų istorinių asmenybių likimus pažvelgti į Rusiją, jos kultūrą ir vietą pasaulyje, atspėti „visuotinės simetrijos“ – neregimų, bet kiekviena me žingsnyje nujaučiamų viską valdančių dėsnų mįslę.

